

MAGNUS KÄLLSTRÖM

»... men jag fulländade den»?

Till tolkningen av ett dunkelt parti på runstenen Ög 66 vid Bjälbo kyrka

Runologins centrala uppgift är som bekant att läsa, tolka och publicera de inskrifter som är ristade med runor. Under förra århundradet skapades också tre stora korpusverk, som ännu intar en särställning som auktoriteter på området: *Sveriges runinskrifter* (1900 ff.), *Danmarks runeindskrifter* (1941–42) och *Norges innskrifter med de yngre runer* (1941 ff.).¹ Utgivningen av det svenska runverket har pågått under mer än hundra år, och det väntar liksom sin norska motsvarighet ännu på sin fullbordan.

Även om de nationella runverken till vissa delar kan vara föråldrade, är det till dessa som de flesta vänder sig för att söka uppgifter om läsningen och tolkningen av en viss runinskrift. Under det senaste decenniet har dock de tryckta publikationerna fått konkurrens av digitala medier, framför allt *Samnordisk runtextdatabas*, som kostnadsfritt kan laddas ner från Internet. Uppgifterna i databasen är visserligen begränsade, men genom hänvisningar till senare källor förmedlar de många gånger en mer aktuell

---

¹ Här bör också nämnas två viktiga föregångare på området: Sophus Bugges *Norges innskrifter med de äldre runer* (1891–1924) och Ludvig F. A. Wimmers *De danske runemindesmerker* (1893–1908).

Källström, M., fil. dr, Förvaltningsavdelningen, Riksantikvarieämbetet, Visby. "»... But I completed it»? On the interpretation of an obscure part of the inscription on the rune-stone Ög 66 at Bjälbo church", *ANF* 125 (2010), pp. 51–66.

Abstract: The author discusses the last part of the inscription on the rune-stone Ög 66 at Bjälbo church in Östergötland, which formerly has been read as follows: **i it : in ik : anti**. In *Östergötlands runinskrifter* (1911–18) the first three runes were taken as a complement to a preceding apposition *sunñ Spjallbūða* "son of Spjallboði" and interpreted as *ī ætt* "to the family", while the latter part was conceived as a carver signature: *En ek ændi* "But I completed it (e.g. the stone)". The correct reading of the runes is however **it : inik : ant**, and this part of the inscription must therefore be interpreted in another way. The present author suggests *Hæit inni'k ænt* (or maybe: *Hæit inni'k ænd*) "I proclaim the promise (or: the promises) fulfilled". What the promise or promises consisted of is difficult to determine, but the sentence might allude on the creation of the monument.

Keywords: Runic inscriptions, Rune-stones, Östergötland, Bjälbo, Viking Age.

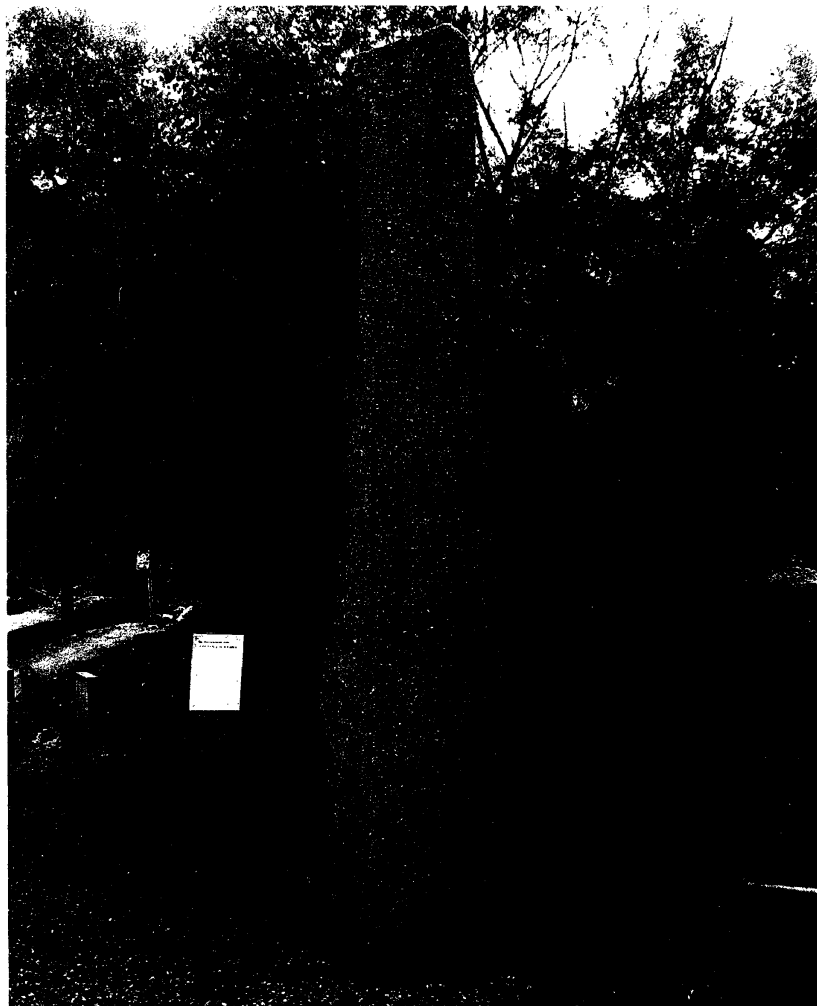

Fig. 1. Runstenen Ög 66 vid Bjälbo kyrka. Foto förf. 2006.

bild av forskningsläget kring den enskilda inskriften. Vad som lätt glöms bort är att huvuddelen av de läsningar och tolkningar som är samlade i databasen ytterst går tillbaka på uppgifter i de nationella runverken, och att dessa kan vara av högst skiftande ålder och kvalitet. En felaktig läsning eller tveksam tolkning kan därför genom runtextdatabasen få fortsatt spridning, så länge ingen kommer med något nytt i frågan.

Denna artikel behandlar ett sådant fall, nämligen avslutningen av inskriften på runstenen Ög 66 vid Bjälbo kyrka i Östergötland (fig. 1).

I min avhandling (Källström 2007: 81) har jag påpekat att läsningen av en del av inskriften inte stämmer med den som redovisas i Östergötlands runinskrifter, och att detta parti därför också måste tolkas på ett annat sätt. Min läsning och tolkning har numera inkluderats i *Samnordisk runtextdatabas* som ett alternativ till runverkets, men jag har inte i detalj redovisat och motiverat mitt förslag, vilket givetvis är nödvändigt för att det skall kunna bedömas.

1. Stenens historia och inskrift

Runstenen Ög 66 kom i dagen 1850 när den gamla sockenstugan i Bjälbo revs, och den placerades först i liggande ställning utmed den södra sidan av tornet (ÖgR: 67). Där blev stenen liggande ett halvsekel till 1905, då den restes på sin nuvarande plats på den södra sidan om planen framför ingången till kyrkan. Vid kyrkans restaurering 1935–36 fick stenen sällskap av runstenen Ög 64, som tidigare hade suttit inmurad i stenfoten till kyrkans sakristia och som nu restes på den norra sidan av planen.

Båda stenarna mäter mer än tre meter i höjd, och de utgör var och en för sig ett imponerande monument. Beträffande innehållet i runtexterna har den norra stenen (Ög 64) tilldragit sig mest intresse. Stenen är nämligen rest av en grupp män, som benämner sig själva *drængiar*, till minne av deras »gillebroder» Grep (*æftir Græip, gilda sinn*), och inskriften avslutas med en ristarsignatur: *Löfi ræist rûnar* »Love ristade runorna». Texten på Ög 66 är mindre spektakulär, men som nämndes inledningsvis rymmer den ett gåtfullt parti.

I *Östergötlands runinskrifter* (ÖgR: 67 f.) har Erik Brate återgivit inskriften på följande sätt:

**: ikiualtr : ristþi : stin : þisi : eftir : stufialt : brupur : sin : suain :
halkuþan : sun sbialþuþa : i it : in ik : anti**

»Ingevald reste denna sten efter Styvjald, sin broder, en förträfflig yngling, son till Spialbode till ätten, men jag fulländade den.»

Problemen finns i runföljden **i it : in ik : anti** i inskriftens slut. Redan Brate (i ÖgR: 68) framhåller att partiet både är svårt att »läsa och tyda», men finner det möjligt att runorna **i it** »motsvarar fsv. *ī ætt* 'till sin ätt, härstamning' och att detta utgör »en fyllnad till **sun : sbialþuþa**». Som parallell till ett sådant uttryck anför han språkprovet fvn. *sambornir í báðar ættir*, som han har funnit under uppslagsordet *ætt* f. hos Fritzner (3: 1072). Den återstående delen av runföljden uppfattas som en ristär-

signatur, som inleds med konjunktionen *æn* 'men, och' och där **anti** skall vara pret. sg. av verbet fsv. *ænda*. Enligt Brate (i ÖGR: 68) har verbet »här betydelsen 'fullända, uträtta, vad som skall göras' och **stin** : **pisa** underförstås som objekt därtill». Subjektet finner han (ibid.) i runföljden **ik** som tolkas som pronomenet *ek* 'jag'. Det saknade ristarnamnet kommenteras på följande sätt (ibid.): »Ristaren framhåller med denna sats sin gärning men har inte nämnt sitt namn; han kom ej tänka på att eftervärlden icke kunde känna honom så väl som samtiden.»

Brates tolkning fick inte stå oemotsagd och den kritiserades på flera punkter redan av Axel Kock (1923: 144 ff.). Kock menade dock liksom Brate att de avslutande runorna **in ik** : **anti** innehöll en ristarsignatur, men gav den en annan form: *en øgg Anti* »Men Ante högg (runorna el. stenen)» (s. 147, 149). Runföljden **ik** antogs alltså svara mot pret. av verbet *haggva* 'hugga' och Kock (s. 146) anförde som paralleller bl.a. skrivningarna **hik** (Vs 13) och **ik** (U 226). Beträffande personnamnet hänvisade han (ibid.) till mansnamnet *Ante*, som användes på Öland under 1600-talet. Visserligen ansåg Christofer Larsson Grubb som var Kocks källa att namnet var »et ölandznamn för Anders» (se Norrman & Norrman 1888: 27), men Kock fann det »högst tvivelsaktigt, huruvida *Ante* ursprungligen bildats av *Anders*» och ville i stället identifiera namnet med ett fvn. *Anti*.²

Angående tydningen av runorna i **it** som fsv. *ī ætt* 'till sin ätt, härstamning' ansåg Kock (1923: 147) att exemplet från Fritznar var lyft ur sitt sammanhang och att det inte gav något stöd för den av Brate ansatta betydelsen. I stället föreslog han (1923: 148) att runföljden kunde utläsas »såsom *i Æmt*», vilket skulle återge »namnet på Spjalbodes gård (by)». Detta gårdnamn ville Kock härleda ur det i Sverige flera gånger förekommande sjönamnet *Ämtan*, och han tänkte sig att »det östgötska sjönamnet (fsv.) *Æmt* överförts till en vid stranden liggande gård, där Spjalbode hade sitt hem».

Flera invändningar kan göras mot Kocks tolkningsförslag. I första hand kan man ifrågasätta existensen av ett mansnamn fvn. *Anti*. Beläggen för ett sådant namn är nämligen mycket osäkra, och de avser alla en och samma person. Hos E. H. Lind (1905–15: 107) är de upptagna under uppslagsformen *Auti* (med hänvisning från *Anti*, sp. 31). Enligt hans sammanställning återges namnet år 1198 som »Gen. *Auta prestz* [...]

² Kock (s. 146 f.) menar att även om *Anti* skulle vara bildat till *Anders* kan det föreligga i Bjälbostenens **anti**, och hänvisar till inlånade namn i de vikingatida runinskrifterna som *Ion* och *Nigulas*. Som ännu ett alternativ nämner han (s. 147) att **anti** kan ha uttalats som *Andi* och »vara ett kortnamn av t. ex. fsv. *Andor*».

(men hskr. har *Aura*)», medan ett par andra källor har skrivningarna *Anta* (el. *Autā*) resp. *Anta* i oblik form. Lind tillägger att »[s]annolikt är han utlänning», men hänvisar också till gårdnamnet *Autarud* på Tjörn i Bohuslän (*aff Autarudi* 1354 2/8 Oslo DN 2: 266). Namnet bör alltså i första hand uppfattas som *Auti* och kan utan problem identifieras med det forndanska mansnamnet *Auti*, som är ganska väl belagt (DGP 1: 82 f.) även om etymologin är omtvistad (se Hald 1974: 23 f.).³ Något namn fvn. *Auti* har troligen aldrig existerat. Däremot finns det faktiskt en hel del belägg för ett fsv. *Ante*, det äldsta från 1329 (se SMP 1: 107 f.). Alla härrör dock från Finland och namnet har i samtliga fall uppfattats som identiskt med »fi. *Antti*, eg. en hypokorism för *Andreas*» (SMP 1: 108). En latinisering av samma namn antas också ligga bakom ett enstaka *Anto* från omkr. 1300 (*ibid.*).

Även andra delar av Kocks tolkning av Bjälbostenens inskrift kan ifrågasättas. Ordföljden i det antagna *en øgg Anti* »men Ante högg (runorna el. stenen)» är exempelvis ovanlig och egentligen utan säkra paralleller i de vikingatida ristarsignaturerna.⁴ Beträffande tolkningen av runföljden **it** som en prepositionsfras *ī Āmt* kan nämnas att man egentligen inte väntar att nasalen /m/ skulle vara utelämnad framför /t/.⁵ Dessutom lägger den vedertagna tolkningen av sjönamnet *Āmtēn* som innehållande ett substantiv fsv. **ælm(p)t* 'svan' (se Noreen 1913: 8 f., SEO: 14 f., 1437) stora hinder för denna förklaring.

Efter Brate och Kock tycks ingen egentligen ha försökt att tolka det avslutande partiet av inskriften. I manuskriptet till sitt planerade supplementband till Östergötlands runinskrifter, återgav Arthur Nordén (1948: 106) runföljden som **it : inik : anti**, dvs. utan Brates inledande i-runa. Nordén kunde dock inte presentera någon översättning, utan uppger att slutet är »otolkbart». I marginalen har någon – antingen Nordén själv

³ Jfr också det runda mansnamnet *Autir* som finns belagt på två skånska runstenar (nom. **autir** DR 280, DR 281).

⁴ Av två fall av ristarsignaturer, där verbet föregår ristarnamnet – **hk : truki · Hiogg(?) Trygg(v)!(?)** Vg 130 och **hiuk : asur Hiogg Assur** Sö 196 – är det första mycket osäkert och det senare sannolikt felaktigt tolkat (se Källström 2007: 105 ff., 350).

⁵ Regeln är som bekant att nasalen utelämnas framför homorgan konsonant, något som inte föreligger i detta fall eftersom /m/ är labialt och /t/ koronalt. För ljudförbindelsen /mt/ finns bara två säkra belägg i de vikingatida runinskrifterna: **famtan fēmtān** Vg 12 och **eotalant Iæmtaland** på Frösöstenen i Jämtland. Att beteckning för /m/ saknas i den senare inskriften beror utan tvivel på att den föregående **o**-runan står för nasalt /æ/ och uppbär nasaliteten. Ett exempel på utelämnat /m/ framför /t/ har även antagits i runföljden **hiti** på Vg 33. Denna återges i VgR (s. 51) med *hæ[m]ti(?)*, men som Elisabeth Svärdström (*ibid.*) har framhållit kan den även svara mot ett *hændi* eller *hitti*, och dessa alternativ är faktiskt betydligt troligare (se Salberger 1992: 79 ff. resp. Källström 2007: 192).

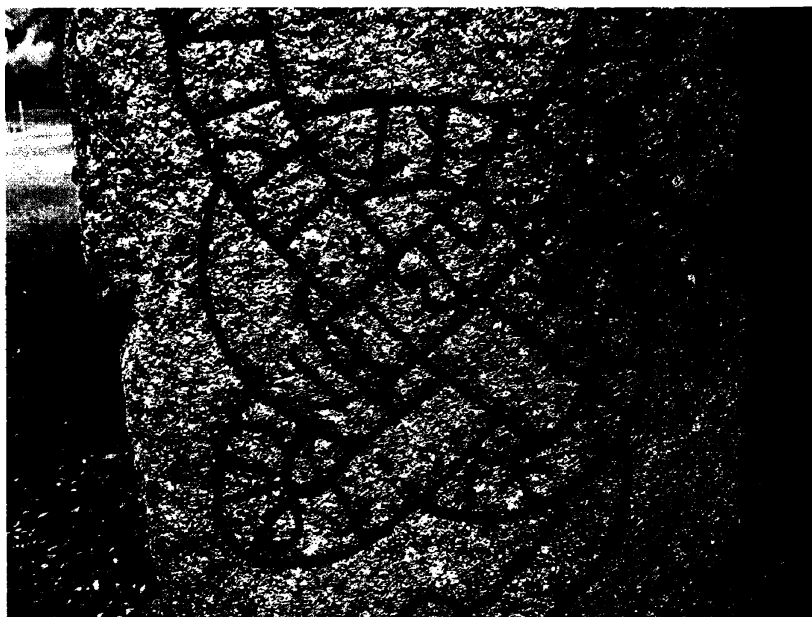

Fig. 2. Detalj av inskriftens slut. Foto förf. 2006.

eller Elias Wessén, som har kommenterat manuset – antecknat: »Tacksam för uppslag!» Granskar man Nordéns foto från 1946 (ATA) upptäcker man ytterligare en komplikation, nämligen att även den avslutande *i*-runan saknas. Denna skulle enligt Brate (i ÖgR: 67) stå »med toppen mellan *i* och *k* uti *ikiualtr*» och den har på hans avbildningar (foto i ATA samt etsning i ÖgR pl. XXII) formen av en kraftigt lutande huvudstav.

Några spår av Brates *i*-runor finns inte heller hos senare granskare. Elias Wessén (1966 pl. 8) återger ett foto från 1963 (ATA), som sannolikt visar hans egen uppmålning av stenen. Inskriftens avslutning består där endast av runorna *it* : *inikant*. Enligt den senaste uppmålningen, som utfördes år 2000 av Helmer Gustavson, är dock den korrekta läsningen *it* : *inik* : *ant* med två skiljetecken (se fig. 2). Att detta måste vara den slutgiltiga läsningen har jag vid två olika tillfällen (den 18 augusti och 20 september 2006) förvissat mig om. Av Brates första *i*-runa finns inga som helst spår, och den kan utan vidare avskrivas. På platsen för den andra antagna *i*-runan finns en 8,5 cm lång naturlig fördjupning, som sträcker sig diagonalt över slingan. Denna fördjupning börjar dock redan utanför runbandet, och det finns ingen anledning att anta att det skulle röra sig om en runa.

Slutet av inskriften måste alltså läsas **it : inik : ant**, vilket betyder att både Brates och Kocks tolkningar måste falla. Trots att fotografier som togs redan på 1940-talet visar denna läsning har märkligt nog ingen tagit konsekvenserna av detta och försökt att ge en ny tolkning av partiet. I stället verkar man snarast ha försökt undvika denna del av inskriften. Wessén (1966: 19) har exempelvis uteslutit detta parti i sin translittererade text och nämner inte ens att runorna existerar.

2. Förslag till nytolkning

Som framgår av bilderna ryms runföljden **it : inik : ant** i sin helhet i den ringformiga slinga, som håller samman rundjurets båda ändar nedtill på stenen. Att runorna har fått denna placering kan bero på platsbrist, men det är också möjligt att placeringen är avsiktlig och att den markerar att den avslutande runföljden skall tolkas som en självständig sats. Man kan här notera att det går alldeles utmärkt att sätta punkt efter appositionen *sun Spiallbuða* i huvudslingan. De avslutande runorna behöver alltså inte ha något direkt samband med den föregående texten.

Om **it : inik : ant** utgör en fullständig sats förväntar man sig att verbet skall stå på andra plats, vilket svarar mot runföljden **inik**, som kan återge 1 pers. pres. ind. av verbet *inna* med ett enklitiskt pronomen *ek* 'jag'. Visserligen är enklitiska pronomen relativt sällsynta i runinskrifterna, men vi behöver inte avlägsna oss särskilt långt från Bjälbo för att finna paralleller. I den numera defekta kantraden på baksidan av Rökstenen (Ög 136) kan man exempelvis läsa att **nuk m--- m-- alu --ki**, vilket brukar tolkas som *Nu'k minni meðr allu sagi* »Nu säger jag minnena fullständigt» (Wessén 1958: 27, jfr dock Gustavson 2003: 67 f.). Rökstenen dateras vanligtvis till första hälften av 800-talet (se Gustavson 2003: 70). Ytterligare ett exempel på enklitiskt pronomen finns av allt att döma på den nyfunna runstenen från Tunnerstad på Visingsö (Gustavson 2002: 259 ff.), vilken liksom Rökstenen är ristad med kortkvistrunor och sannolikt tillhör ungefär samma tid. Stenen bär på ena kanten runsekvensen **hanauilik**, där de sista runorna **uilik** av allt att döma innehåller en verbform med ett enklitiskt *ek*. Tolkningen är dock inte helt självklar.⁶ Ett tidsmässigt mer närliggande exempel finns på Ög 165 Skänninge, som

⁶ Gustavson (2002: 263) nämner att verbet här kan vara *vilia* 'vilja', men det finns också andra alternativ. Jag har i ett annat sammanhang föreslagit tolkningen *Hana vëli'k* (el. *villi'k*) »Henne sviker (el. förvillar) jag» (se Källström 2004: 251).

bär en avslutande ristarsignatur × **þurkil** × **k rist** × **stin** : **þansi** : **aufi** : **tusta** : *Þörkall'k reist stæin þenssi æftir Tosta* »Jag Torkel ristade denna sten efter Toste». Slutligen bör även nämnas ristarsignaturen på U 654 vid Varpsundet, Vi ägor, Övergrans sn: **al-ikraistik** · **runar** *Alrikr reist-ek rūnar* »Jag Alrik ristade runorna».

Bjälbostenens **inik** kan alltså uppfattas som *inni'k*, och det bör erinras om att en motsvarande form också är känd från den fornvästnordiska skaldediktningen. I satsen *menn nemi mǫl sem innik mín* i Sigvats Vestrfararvísur 6 (Skj. BI: 227) är visserligen ordet *innik* restituerat – handskrifterna har *ec iNi* (se Skj. AI: 242) – men en motsvarande verbform med enklitisk pronomen finns belagd i en lausavisa av Sturla Þórðarson: *Rétt innik þat* »det er sandt hvad jeg siger» (Skj. BII: 136, jfr AII: 129).⁷

Svårare är att avgöra vilken betydelse verbet *inna* kan ha haft på Bjälbostenen. Verbet uppvisar nämligen i fornvästnordiskan en mängd olika betydelser, och från Fritzner (2: 208) kan följande anföras: 'fremføre, fremsige; tale; give Besked om, gjøre Rede for en Sag, fortælle, omtale, forklare; gjøre, udrette, udføre, fuldføre; betale'. I svenska runinskrifter från vikingatiden är detta verb hittills belagt två gånger. Det äldsta exemplet finns på Forsaringen i Hälsingland (Hs 7), som kan dateras till äldre vikingatid, 800- eller 900-tal (se Brink 1996). Ordet ingår där i satsen **sua uas int fur auk halkat**, som vanligtvis brukar uppfattas som *svā vas innt fyrr ok hælga* »det blev förr stadgat och stadfäst» (Brink 1996: 39). Redan Sophus Bugge (1877: 22) har framhållit att det sidoställda »uttryck **halkat** „fastsat som ukrænkeligt“ maa [...] henvise til et Lovbuds Ord» och att detsamma bör gälla ordet **int**. Han menar därför att satsen handlar om »visse Rettigheder eller Indtægter» som »var nævnte i et Lovbud, der sandsynlig var blevet offentlig fremsagt for Almuen». Elias Wessén (i Holmbäck & Wessén 1940: LV) anger betydelserna här vara *inna* 'nämna, utsäga' resp. *hælga* 'helga, göra heligt, oryggligt bekräfta'.

Det andra exemplet finns på den gotländska Hogränstenen (G 203) och lyder **nemr : in[t]i ur**. Förmodligen hänger denna utsaga samman med den föregående satsen **kairuiþr lekþi ormalur**, som brukar uppfattas som »Gairvid lade ormslingorna» med syftning på den som har tecknat det ornamentala mönstret på stenen (Svärdström i GR 2: 188). De flesta som har sysselsatt sig med inskriften har uppfattat **nemr : in[t]i ur** som en uppgift om den som därefter har utfört det praktiska huggningsarbetet.

⁷ Satsen hos Sigvat återfinns även som inskott i en dikt av Einarr Skúlason (Skj. BI: 428, Geisli 7) samt i en vers i Njálssagan som läggs i munnen på Kári Sölmundarson (Skj. BI: 605).

Adolf Noreen (1904: 487) översätter exempelvis partiet som »Nemr führte (sie) aus». En annorlunda tolkning av satsen lanserades först av Erland Hjärne (1945: 65 ff.), som med stöd av betydelser som 'yttra, tala, berätta' hos verbet *inna* i bl.a. fornvästnordiskan och i nynorska dialekter menade »att *inti* *ȳR* på Hogrän-stenen säges om den, som framsade (dikterade, förestafvade) inskriftstexten för runristarna» (1945: 67). Han diskuterade också om ordet **nemr** skulle uppfattas som ett annars okänt personnamn eller som ett adjektiv motsvarande fvn. *næmr* 'lärkartig' (1945: 69 f.), men stannade slutligen vid följande tolkning av partiet: »Gairvid uppritade ormslingorna, förständig (uttänkte och) framsade han (texten)» (1945: 70). Elisabeth Svärdström (i GR 2: 190) fann Hjärnes förslag »mycket tankvärt», men valde ändå att lämna detta parti utan översättning. Thorgunn Snædal (2002: 80) ansluter sig däremot till Hjärne, men finner det »självklart att uttrycket som helhet syftar på ornamentiken, ormslingorna, och inte utformningen av texten, vilken bör ha formulerats av de båda runristarna och deras uppdragsgivare, monumentets beställare». Självt har jag med stöd av vissa andra uppgifter i inskriften funnit att man inte kan utesluta att det rör sig om avfattningen av texten (se vidare Källström 2007: 200).

De två runsvenska beläggen för verbet *inna* verkar alltså båda kunna ha haft betydelsen 'framsäga' eller liknande, och det är därför möjligt att samma betydelse även föreligger på Bjälbostenen. Eftersom runföljden **inik** rymmer både verb och subjekt bör **it** och **ant** utgöras av ett verbkomplement. En möjlighet är då att tolka **it** som objekt och som sg. ack. av en motsvarighet till fvn. *heit* n. 'Lofte som gjøres eller gives, hvad der loves eller er lovet' (Fritzner 1: 776), medan **ant** kan vara en bestämning till detta substantiv och bestå av pret. part. sg. ack. n. av verbet fvn. *enda*, fsv. *enda* i betydelsen 'fuldbyrde, udføre, udrette (hvad der skal gjøres eller gaa for sig)' (Fritzner 1: 330).⁸ Man kan här hänvisa till det fornvästnordiska uttrycket *enda heit sitt* »fullgöra sitt löfte», som bl.a. finns belagt i Flatöbokens redaktion av Olav den heliges saga (Flateyjarbók 2: 485): *Einarr minntist þess, at Knútr konungr hafði heitit honom jarldæmi yfir Noregi, ok svá þat, at konungr endi ekki heit sitt.*

Konstruktionen *Heit inni'k ænt* vill jag uppfatta som en ackusativ med infinitiv, där infinitiven (i detta fall *vera*) är utelämnad. En sådan konstruktion förekommer i de nordiska fornspråken just vid sägeverb (se Wessén 1965: 342, Nygaard 1906: 87 § 89d anm.), dit man väl i detta

⁸ Enligt Brate (i ÖgR: 68) böjs verbet i fornsvenskan både efter första och andra konjugationen, men i runsvenskan endast efter den första. Pret. part.-formen i n. *ænt* finns dock belagt redan i det svenska lagspråket (se Schlyter: 771).

fall bör räkna *inna*. Visserligen förutsätter tolkningen att bestämningen till objektet är skilt från sitt huvudord, men detta utgör knappast någon större svårighet. En god parallell finns exempelvis i Atlamál 17 (efter Neckel 1927: 244): *Biörn hugða ek hér inn kominn*.

Ur grammatisk synvinkel bör alltså den ovan framförda tolkningen kunna försvaras, och det går inte att göra några avgörande invändningar av ortografisk art. I ordet *it hæit* måste visserligen det initiala /h/ antas vara obetecknat, vilket inte stämmer med traktens runinskrifter där detta ljud vanligtvis är markerat. Det finns dock åtminstone ett par exempel där initialt /h/ saknas: nom. [ilka] *Hælga* Ög 84† och *an hann* Ög 94. Dessutom framgår det av skrivningen *halkupan allgöðan* med oetymologiskt /h/ på Bjälbostenen att ristaren måste ha haft problem med just detta ljud.

Inte heller skrivningen *i* för /æi/ i det antagna *hæit* är särskilt anmärkningsvärd, eftersom ristaren i huvudsak har monografisk beteckning för denna diftong: *ristþi raishi*, *stin stæin*, men *suain svæin*. I inskrifterna i Göstrings härad, dit Bjälbo hör, används i regel också monografiska skrivningar med *i* (ett 40-tal exempel). Digrafen *ai* förekommer för övrigt bara i två inskrifter i området: [rais-i] *raish[i]* Ög 62 samt *þair þæir* på ett fragment från Hovs kyrka (Jansson 1962: 33, nr 93).⁹ Dessutom finns åtta inskrifter, där /æi/ återges med *ei*. Dessa utgörs dock med ett undantag (Ög 93) av tidigkristna gravmonument av kalksten och tillhör därför förmodligen en senare tid än Bjälbostenen.¹⁰

I ordet *ant ænt* måste *a*-runan med min (och även Brates) tolkning stå för /æ/, vilket möjligen skulle kunna ifrågasättas med hänvisning till skrivningen *eftir æftir* tidigare i inskriften, där /æ/ återges med *e*-runa. Läsningen av denna runa är dock inte helt oomtvistad. Redan Brate (i ÖgR: 67) anmärker att »[d]et är ovisst, om *e* i *eftir* har prick» och Wessén (1966: 19) återger denna runa som ostungen. I den nuvarande uppmålningen är den återgiven som *e*, och jag har själv vid min granskning (den 20 september 2006) antecknat att runan kan vara stungen, men att fördjupningen på mitten av huvudstaven är ojämn i botten. Samtidigt är det väl känt att en ristare kan variera skrivningarna för ett ljud inom en

⁹ Till dessa kommer runföljden *kai-i* på Ög 68, som ännu inte är tolkad men som kan innehålla en diftong. Brate (i ÖgR: 70) läser här *kaiþ* och tolkar detta som en motsvarighet till fvn. *skeið* f. 'skepp' med dubbelläsning av *s*-runan i det föregående ordet *uereks*, som han tolkar som genitiv av personnamnet *Væringr*. Nordén (1948: 110) har samma läsning som Brate, medan Sven B. F. Jansson vid sin undersökning 1960 (rapport i ATA dnr 6489/60) uppfattade runföljden som *kai-i*. Beträffande den näst sista runan tvekade han mellan *n* och *l*.

¹⁰ De flesta av dessa härrör från Hovs kyrka (se Jansson 1962).

och samma inskrift. Som exempel kan nämnas Ög 111, där prepositionen *æftir* skrivs **eftir**, medan ordet *dræng* (ack.) återges med skrivningen **trak**.

Vad som möjligen kan vara ett problem på lexikal nivå är att det på svenskt område helt saknas belägg för en motsvarighet till fvn. *heit* 'löfte'. Inte heller verkar verbet fsv. *beta* ha omfattat betydelsen 'lova' som ryms i det fvn. *heita*, även om Schlyter (s. 273) från Smålandslagen upptar ett fsv. *beta* med betydelsen 'gifva', som han sammanställer med det fornvästnordiska verbet. Det nutida substantivet *löfte* är ett lån från mlty. *lofte*, *lovede* (SEO 1: 612) och uppträder i fornsvenskan bl.a. i formerna *lyfte*, *löfte* (Schlyter: 416, Söderwall 1: 789, Söderwall Suppl.: 473). Ordet är sent belagt och dyker i lagspråket först upp i Kristoffers landslag (stadfäst 1442). I andra fornsvenska källor verkar det av ordböckerna att döma inte kunna beläggas före 1300-talet, vilket tyder på ett relativt sent inlån. Vilket ord som har använts tidigare är okänt, men det bör nämnas att Hellquist i artikeln *löfte* i SEO: 612 uppger att »[e]tt inhemskt nord. ord för 'löfte' är isl. *heit* (till h e t a)», vilket kan antyda att han räknar med att detta ord även har funnits på svenskt område.

Om man sammanfattar ovanstående resonemang bör alltså Bjälbostenens it : **inik** : **ant** kunna tolkas som *Hæit inni'k ænt* »Löftet säger jag vara uppfyllt». Eftersom ordet fvn. *heit* n. har samma form i pluralis och **ant** även kan svara mot *ænd* (nom. pl. n.) måste man dock hålla öppet för att ristaren kan ha avsett ett *Hæit inni'k ænd* dvs. »Löftena säger jag vara uppfyllda.» Båda tolkningarna erinrar innehållsmässigt och formmässigt om ett isländskt ordspråk som har bevarats i en nyisländsk ordspråksamling (Guðmundur Jónsson 1830: 89): *Endt er heit, þá orði verkið eptirfylgir* dvs. »Uppfyllt är löftet, då verket följer ordet».

Det är inte omöjligt att avslutningen på Bjälbostenen också återger ett ordspråk eller ett fast uttryck, men den exakta meningen med utsagan är inte lätt att komma åt. Det bör dock nämnas att Fritzner (1: 776 f.) beträffande fvn. *heit* n. 'Löfte som gjøres eller gives, hvad der loves eller er lovet' har urskiljt fyra olika användningsområden:

- a) om noget godt, som man ønsker sig, har begjæret
- b) om noget ondt, hvormed der trues (jvf. *heitast*)
- c) om religiøse Løfter som gjøres i Haab eller med Bøn om guddommelig eller lignende Hjælp
- d) om Gjærning, Bedrift som man paatager sig at udføre til sin egen Berømmelse

Att det på Bjälbostenen skulle röra sig om ett religiöst löfte är fullt möjligt. Stenen är försedd med det kristna korset, och man bör därför kunna utgå från att både stenresaren och den döde har varit kristna. I så fall rör

det sig rimligtvis om någon form av prestation i utbyte mot själens frälsning, som bröderna har gett löfte om och som nu är fullgjord. Det kan ha rört sig om ett brobygge, en donation till kyrkan eller någon annan from gärning. Möjligen hade man kanske i så fall väntat sig en mindre kryptisk formulering, men samtidigt vet vi ju ingenting om stenens ursprungliga plats, som ju kan ha varit klagörande.

Någon egentlig parallell till avslutningen på Bjälbostenen finns inte i de vikingatida minnesinskrifterna, men det kan erinras om den nästan lika svårbegripliga avslutningen på Lagnöristningen i Aspö sn i Södermanland (Sö 175). Denna del av texten lyder:

sant iar · þet · sum sakat uar · nuk · sum · hukat¹¹ · uar · þet

I *Södermanlands runinskrifter* har Elias Wessén tolkat detta som *Sant iar þet sum sagat var ok sum hugat var þet* »Sant är det, såsom det blev sagt och såsom det blev tänkt (ämnat)» (SöR: 138). Tolkningen publicerades 1936 och några år tidigare hade Otto v. Friesen (1933: 200) översatt partiet på följande sätt: »Verklighet är (nu) detta så som det blev sagt (lovat), och så som det var tänkt (avsett), så blev det.» Enligt v. Friesen skall satsen snarast ha syftat på »ristningen och den bro som maka och son läto utföra till den dödes minne och hugnad». Wessén (i SöR: 139) påpekar dock att någon bro inte är känd på platsen och han menar därför att »möjligen åsyftas blott den stora och ovanliga ristning (*mærki þessa*), som Gislög och Slode låtit göra». Han nämner även att det inte kan uteslutas »att den dunkla satsen har haft religiös innebörd: det har gått i uppfyllelse som det blev förutsatt och bestämt» (ibid.).

Visserligen är de båda uttrycken mycket olika till sin form, men de verkar förmedla ungefär samma tankeinhåll: någonting har uppfyllts som det tidigare hade utlovats. Även om det är möjligt att det har funnits en religiös biton, ligger det i båda fallen nära till hands att tänka på runmonumenten.

Lagnöristningen är huggen i en lodrät fast håll och kan följaktligen studeras i sin ursprungliga miljö. Under vikingatiden var den vänd mot ett smalt och numera helt uppgrundat sund som förenade två vikar av Mälaren. På den andra sidan om detta forna sund finns ett litet gravfält med en iögonenfallande rest sten.¹² Det är inte omöjligt att denna sten är

¹¹ Wessén (i SöR: 138) återger ordet som *huat*, men nämner att *a*-runan också kan uppfattas som en bindruna *ak* eller *ka*. v. Friesen (1933: 1933) räknar här med en bindruna, vilket säkert är riktigt. Ristaren har först hoppat över *k*-runan, men korrigerat detta fel genom att förlänga den högra delen av bistaven i *a* till den övre ramlinjen (se SöR pl. 84).

¹² Stenen har närmast rektangulärt snitt och är enligt Fornminnesregistret (Raä Aspö 49:1) 1,85 m hög, 1,4 m bred och 1 m tjock.

tänkt som en pendang till runristningen och de två tillsammans har tjänat som landmärken för de sjöfarande.

Den höga och slanka Bjälbostenen utgör också ett imponerande monument, men om dess ursprungliga sammanhang vet vi tyvärr inget. Om den avslutande satsen åsyftar själva stenen, ligger det nära till hands att tänka sig att det är stenresaren Ingevald som säger sig att fullgjort sitt löfte att resa en minnessten efter brodern. En annan möjlighet är att det är ristaren som på detta sätt har velat tillkännage att han har fullgjort sitt uppdrag. Det senare är faktiskt inte så långsökt som det först kan tyckas, och som parallell kan anföras runstenen U 203 vid Angarns kyrka. Denna sten är rest av Alle efter hans son Ulv, »fader till Frögärd i Väsby», och ristaren har låtit inskriften avslutas med de tre orden **rit is ristit Rētt es ristit** »Rätt är ristat». Att den avslutande satsen på Bjälbostenen innehåller ett pronomen i första person talar i samma riktning. Ordet *ek* 'jag' är inte särskilt vanligt i de vikingatida minnesinskrifterna, men när det förekommer verkar det i de allra flesta fall syfta just på runristaren (se vidare sammanställningen i Källström 2007: 160 f.). Det är också möjligt att förena de båda alternativen. Ög 66 är till skillnad mot den andra Bjälbostenen Ög 64 osignerad, och stenen kan inte knytas till någon känd ristare. Kanske är Ingevald därför inte bara resaren av stenen, utan också den som har försett den med runor.

Referenser och förkortningar

- ATA = Antikvarisk topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Brink, S. 1996. "Forsaringen. Nordens äldsta lagbud". E. Roesdahl & P. Meulengracht Sørensen (red.), *Beretning fra femtende tværfaglige vikingesymposium*. Højbjerg, s. 27–55.
- Bugge, S. 1877: "Runc-Indskriften paa ringen i Forsa kirke nordre Helsingland udgivet og tolket". *Festskrift til det kgl. universitet i Upsala ved dets Jubilæum i september 1877 fra det kgl. Fredriks universitet i Christiania*. Christiania, s. 1–58.
- DGP = *Danmarks gamle Personnavne ...* udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby. 1. Fornavne. 1936–48. 2. Tilnavne. 1949–64. København.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. 1–. 1847 ff. Oslo.
- DR + nr = nummer i *Danmarks runeindskrifter*. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirking af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. Atlas. Registre. 1941–42. København.
- Flateyjarbók*. Ed. Sigurður Nordal. 1–4. 1944–45. Flateyjarútgáfan, Akranes.

- Fornminnesregistret, Riksantikvarieämbetet. (Registret finns tillgängligt genom applikationen Fornsök på Internet. < <http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>>)
- Friesen, O. v. 1933: "De svenska runinskrifterna". O. v. Friesen (utg.), *Runorna*. Nordisk Kultur 6. Stockholm–Oslo–København, s. 145–248.
- Fritzner = Fritzner, J. 1886–1896. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. 1–3. Kristiania. 4. Rettelser och tillegg ved Finn Hødnebo. 1972. Oslo–Bergen–Tromsø.
- G + nr = nummer i GR.
- GR = *Gotlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén, Sven B.F. Jansson & Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Sveriges runinskrifter 11–12. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Guðmundur Jónsson 1830: *Safn af Íslenzkum orðskviðum, fornmalum, heilræðum, snilliyrdum, sannmalum og málsgreinum*. Samanlesið og í stafrofsröð sett af Guðmundi Jónssyni. Kaupmannahöfn.
- Gustavson, H. 2002: "Två nyfynd från Jönköpings län". J. Agertz & L. Varenius (red.), *Om runstenar i Jönköpings län*, Småländska kulturbilder 71, s. 259–266.
- Gustavson, H. 2003: "Rök § 2. Runologisches". *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 25, s. 62–72.
- Hald, K. 1974. *Persønnavne i Danmark. 2. Middelalderen*. Dansk Historisk Fællesforenings håndbøger. København.
- Hjärne, E. 1945: "Märke, män och mästare. Några ord om runristningen på Hogrän-stenen". *Saga och Sed* 1945, s. 43–70.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1940: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Tredje serien: Södermannalagen och Hälsingelagen*. Hugo Gebers förlag, Stockholm.
- Hs + nr = nr i Åhlén, M. 1994: "Runinskrifter i Hälsingland". Hälsinglands bebyggelse före 1600, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 27, s. 33–50.
- Jansson, S. B. F. 1962: *Stenfynden i Hovs kyrka*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv 9. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Kock, A. 1923: "Till tydningen av svenska runinskrifter". *Arkiv för nordisk filologi* 35, s. 131–149.
- Källström, M. 2004: Rec. av *Om runstenar i Jönköpings län*. *Fornvännen* 99, s. 250–252.
- Källström, M. 2007: *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Stockholm studies in Scandinavian philology. N.S. 43. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, Stockholm.
- Lind, E. H. 1905–15: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala–Leipzig.
- Neckel, G. 1927: *Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. 1. Text. 2. Durchgesehene Aufl. Germanische Bibliothek 2.9. Carl Winter, Heidelberg.

- Nordén, A. 1948: *Östergötlands runinskrifter. Supplement till Erik Brates »Östergötlands runinskrifter» utg. 1911–18.* (Manuskript i ATA.)
- Noreen, A. 1904: *Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen.* Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 8. Altnordische Grammatik 2. Niemeyer, Halle.
- Noreen, A. 1913: "Sjönämnet Anten". *Namn och Bygd* 1, s. 5–10.
- Norrman, K. & Norrman, S. 1888: "Förteckning öfver svenska dopnamn ... tillika med en sydsvensk namnlista af A. L. Senell och några jämförande anteckningar." *Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif* 6:7. Stockholm.
- Nygaard, M. 1906: *Norrøn syntax.* Kristiania.
- Salberger, E. 1992: "Mellby Stommens runsten". *Västgötalitteratur. Tidskrift utgiven av föreningen för västgötalitteratur* 1992, s. 61–83.
- Samnordisk runtextdatabas.* Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <<http://www.nordiska.uu.se/forsk/samnord.htm>>
- Schlyter = Schlyter, C. J., 1877: *Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar.* Samling af Sweriges Gamla Lagar 13. Lund.
- SEO = *Svensk etymologisk ordbok* av Elof Hellquist. 3. uppl. 1948. Gleerup, Lund.
- Skj. = *Den norsk-islandske skjaldedigtning.* AI–II, BI–II. Udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske legat ved Finnur Jónsson. 1912–15. Gyldendal, København.
- SMP = *Sveriges medeltida personnamn.* [Numera:] Utg. av Institutet för språk och folkminnen. 1–. 1967 ff. Uppsala.
- Snædal, Th. 2002: *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi.* Runrön 16. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Uppsala.
- Sö + nr = nummer i SöR.
- Söderwall = Söderwall, K. F. 1884–1918. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket.* Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Lund.
- SöR = *Södermanlands runinskrifter.* Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924–36. Sveriges runinskrifter 3. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- U + nr = nummer i UR.
- UR = *Upplands runinskrifter.* Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B.F. Jansson. 1–4. 1940–58. Sveriges runinskrifter 6–9. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Vg + nr = nummer i VgR.
- VgR = *Västergötlands runinskrifter.* Granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–70. Sveriges runinskrifter 5. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wessén, E. 1958. *Runstenen vid Röks kyrka.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien 5. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

- Wessén, E. 1965. *Svensk språkhistoria 3. Grundlinjer till en historisk syntax*. 2. uppl. Almqvist & Wiksell, Stockholm–Göteborg–Uppsala.
- Wessén, E. 1966. *Skänningebygdens runinskrifter*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv 10. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Vs + nr = nummer i *Västmanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1964. *Sveriges runinskrifter 13*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Ög + nr = nummer i ÖgR.
- ÖgR = *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. *Sveriges runinskrifter 2*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.